

DE KERK WERD begin 12e eeuw, (± 1125), gesticht als Katholieke parochiekerk voor een groot gebied rondom Grou. Grou moet toen welvarend zijn geweest: landbouw en veeteelt en daaraan verwante neringen, scheepsbouw en scheepvaart, enz. Grou was centraal en gunstig gelegen dankzij de uitstekende bereikbaarheid over water. Landwegen ontbraken toen of waren zeer slecht. Bij de stichting speelde de bisschop van Utrecht een belangrijke rol. De apostel Petrus werd in Utrecht bijzonder vereerd. Reeds in 1045 werd hier de Sint-Pieterbasiliek gewijd. Ook Grou kreeg als patroon Sint-Pieter, in het Fries “Sint-Piter”.

De kerk werd tevens Seendstoel. Dat wil zeggen, er werd kerkelijk recht gesproken (Seend = Synode). De aanvankelijk grote parochie Grou werd later opgesplitst in kleinere, die ontstonden, bijvoorbeeld in Friens, Idaerd, Reduzum, enz.

In tegenstelling tot de kerken in die kleine dorpen, allemaal in de 18e en 19e eeuw ingrijpend verbouwd of geheel vervangen door nieuwbouw, is de kerk van Grou grotendeels ongeschonden in stand gebleven.

De kerk is in Romaanse stijl in tufsteen gebouwd, het duidelijkst te zien aan het 12e eeuwse versmalde en rondgesloten koor, versierd met spaarvelden waarboven klimmende en horizontale boogfriezen. Sporen wijzen op een oorspronkelijk lager koor. De noordmuur, ook in tufsteen, heeft beneden grote spaarvelden en boven nog de oorspronkelijke kleine vensters, de gevel versierd met raamomlijstingen en speklagen van grote baksteen. Aan noord- en zuidgevel duidt het baksteenmetselwerk onder de goot, ondersteund door een rondboogfries, wellicht op een latere verhoging.

Na 1580, het jaar van de Reformatie, zal de kerk geschikt zijn gemaakt voor de Protestantse eredienst. Van beeldenstorm was hier bij ons weinig sprake. De Roomse elementen en schilderijen werden geleidelijk verwijderd en de muren gewit. Van verdere ingrepen zal voorlopig geen sprake zijn geweest. De strijd met Spanje duurde onverminderd voort. Pas begin 17e eeuw was de strijd voorgevoerd beslist en ontwikkelde Nederland, met Friesland en Grou, zich tot één der welvarendste landen van de wereld (de Gouden eeuw). Toen werd de grote verbouwing begonnen, die de kerk zowel wat het uitwendige als het interieur betreft, het aanzien gaf zoals zich dat nu aan ons voordoet.

In de zuidmuur, oorspronkelijk identiek aan de noordmuur, werd waarschijnlijk rondom 1640 begonnen met het inbreken van grote ramen. De Reformatie vroeg meer licht in de kerk. De zwaar geschonden gevel werd voor herstel geheel met kleine baksteen ommetseld. Op de zonnewijzer geeft 1642 het jaar van voltooiing van dit werk aan. De ingang van de kerk aan de zuidzijde dateert uit begin 16e eeuw. Tijdens de restauratie in 1992 werden in zuid- en noordgevel oude ingangen ontdekt, die nu in het interieur zichtbaar zijn gelaten. In de buitengevels is hiervan niets meer te bespeuren.

Het koor werd in 1653 door een hoge muur van de kerk afgesloten. Het kreeg de

bestemming van Rechthuis van de Grietenij Idaarderadeel. De Grietenijen waren behalve lagere bestuurscentra vooral rechtsgebieden. Het hoofd, de Grietman, was rechter in het zogenaamde Nedergerecht, recht sprekend over geringe civiele zaken en lichte misdrijven. Ernstige zaken kwamen voor het Hof in Leeuwarden, dat ook diende voor hoger beroep. In het koor werd een verdiepingsvloer aangebracht, boven de rechtkamer, beneden wachtlokaal en gevangenis. In de 19e eeuw werd een ander Rechthuis in het dorp betrokken. De benedenverdieping werd kostenwoning, boven kwam een vergaderruimte, de kerkekamer. De grote ramen dateren uit die tijd. Ook hier weer tot herstel van de gevel een ommetseling met kleine baksteen. De koster betrok in 1965 de woning naast het catechesatielokaal, de benedenkamer werd ook vergaderruimte.

DE TOREN

DE FORSE WESTTOREN in grote baksteen in twee geledingen en met zadeldak stamt uit de 14e eeuw. De toren heeft tien stuks dubbele galmgaten, de gaten gescheiden door een middenzuiltje van rode Bremer zandsteen. In de topgevels een versiering met klimmende spitsbogige nissen.

De westingang van de toren heeft in 1673 de huidige vorm gekregen. In het spitsboogveld boven de deur een steen met wapens Burmania-Aylva en een 8-regelig gedicht, dat herinnert aan het “rampjaar” 1672 en aan het ten geschenke geven van “Eeskeboomen” voor het kerkhof door de scheidende grietman jhr. L.A. Burmania. De bomen kwamen uit de tuin bij zijn slot in Cornjum.

De toren ziet er thans zeer gaaf uit na de laatste en grondige restauraties, voltooid in 1965 en 2003.

De beide oude luidklokken in de toren, daterend resp. 1636 en 1786, zijn in 1944 door de Duitse bezetter weggevoerd en helaas niet teruggekeerd. In 1945, resp. 1947 zijn nieuwe klokken gegoten door Jacobus van Bergen te Midwolda.

De toren heeft ook een beiaard van 18 klokken en automatisch speelwerk, geschenken in 1989 door de Spaarbank te Grou.

Het zeskante koepeltorentje op het koordak, 18e eeuws, is waarschijnlijk een vervanging van een vroeger angelustorentje. Op de koepel een windvaan waarin het wapen Roorda. In het torentje een klok, in 1653 gegoten door Jurrien Balthasar voor de grietman Carel van Roorda, ook met zijn wapen. Het klokje wordt geluid bij het begin van de eredienst en tijdens het bidden van het Onze Vader.

ZIJN ER AAN het exterieur nog belangrijke gedeelten en elementen oorspronkelijk middeleeuws, het interieur wordt volledig bepaald door de grote verbouwingen, waarmee begin 17e eeuw werd begonnen.

Men gaat de kerk binnen door de ingang in de zuidgevel nabij de toren. Boven de ingang een ezelsrugboog, in het boogveld een sierlijke baksteenvulling. In het lage voorportaal is op het eind een trap die leidt naar de bovengelegen galerij of “kraak”. De marmeren gedenksteen uit 1927, de gesneden bordjes met jaartallen 1656 en 1908 en een modern bordje met 1992 verwijzen naar belangrijke verbouwingen en restauraties in die jaren.

Op de vloer oude grafstenen, tegen de muur een rijk gebeeldhouwde steen, alle graven in de kerk.

Het portaal wordt van de kerk gescheiden door een bijzonder fraai 17e eeuws schotwerk of “pij” met panelen en gedraaide balusters. Tussen twee onder de galerij geplaatste Ionische zuilen door en via een dubbele deur betreden we de kerk.

Het kerkmeubilair heeft bij de restauratie van 1992 vrijwel de oorspronkelijke 17e eeuwse opstelling teruggekregen. Grote delen van de betimmering en de banken zijn ook nog origineel 17e eeuws en dateren van de grote verbouwing van Roomse tot de Protestantse inrichting.

De 17e eeuwse opstelling was: a. Kansel tegen de zuidmuur. b. Bij de zuidmuur een rij typische vrouwenbanken, een enkele steunregel in de rug, verder open, front naar het oosten. c. Tegen de noordmuur, van west naar oost, enkele rijen mannenbanken, amfiteatersgewijs opgesteld, front naar het zuiden. In deze rij waren, tegenover de preekstoel, de herenbanken gezet.

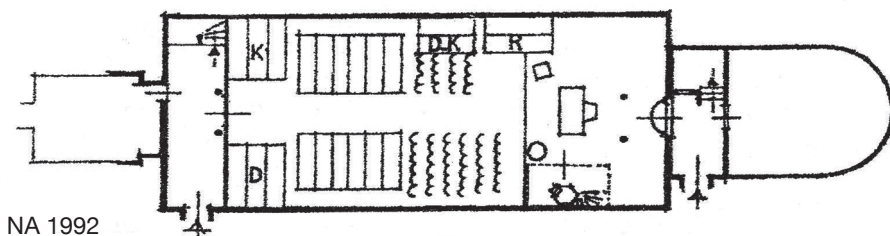
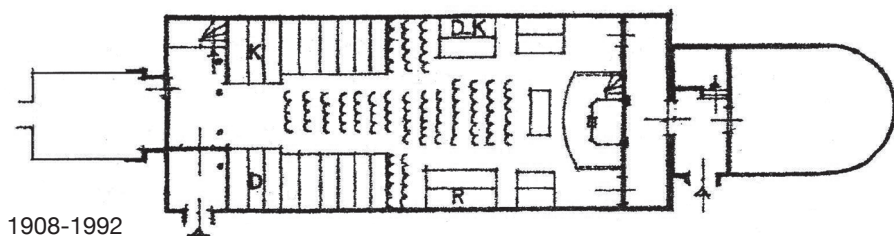
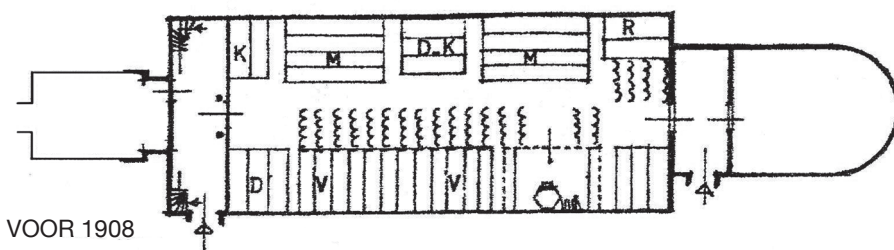
De ingrijpende restauratie van 1908 bracht mee een streng symmetrische opstelling: preekstoel bij de oostmuur in het midden, een herenbank aan elke zijde. De vrouwenbanken werden gesloopt en de lange mannenbanken verbouwd tot twee identieke bankenblokken, links en rechts van het middenpad. Deze omstreden symmetrische opstelling werd in 1992 ongedaan gemaakt, de 17-eeuwse opstelling keerde terug, met uitzondering van de beide bankenblokken, die bleven.

Aan de oostzijde, tegen de muur van het afgesloten koor, het liturgisch centrum, ruim bemeten, om naast de kerkdienst ook gelegenheid te bieden voor andere activiteiten als koorzang, muziekuitvoering, e.d.

Aan de noordmuur, een lijst van predikanten, vanaf 1580, aangevuld met een tweede en derde lijst tot heden.

De vloer van de kerk wordt gevormd door de oude grafstenen, die lange tijd door een houten vloer aan het oog onttrokken zijn geweest. Wapens en titels zijn in 1795 zorgvuldig vlakgehakt: gelijkheid! Het interieur is overdekt door een houten tongewelf. De muren worden aan de bovenkant gesteund door een stelsel van muurstijlen, trekbalken en scheve schoren, z.g. korbels. Begin deze eeuw vertoonde de kerk neiging tot overhellen en scheefzakken, in de twintiger jaren zo erg, dat in 1927 een ingrijpende restauratie moest plaatsvinden waarbij het houten balkenstelsel werd vervangen door stalen balken in houten omkoking. Hierdoor werd verder overhellen en erger voorkomen.

BANKENPLAN IN DE SINT-PITERKERK

R = Roorda bank	D = Dominees bank
D.K. = Donia Kamstra bank	M = Mannen bank
K = Kerkvoogden bank	V = Vrouwen bank

DE BANKEN VOOR de kerkgangers, zoals gezegd gemaakt door vertimmering van de vroegere mannenbanken of “lange banken”, hebben rugleuningen van paneelwerk, zijn deels nog 17e eeuws en hebben langs het middenpad fraai gesneden 18e eeuwse eindwangen. Meer zitplaatsen kunnen al naar behoefte worden verkregen door het bijzetten van stoelen met rieten zitting van een type dat ook in de Friese woning bekend was.

Tegen het schot bij de ingang twee overhuifde banken, die aan de zuidmuur met rijk snijwerk, 1623, waarschijnlijk een vroegere herenbank, later genoemd de “domineesbank”: hier zat de domineesvrouw met gezin. Tegen de noordmuur eenzelfde bank, eenvoudiger uitvoering, 1656, de “kerkvoogdenbank”, nog herinnerend aan de bijzondere positie van de kerkvoogdij, voor de invoering van de nieuwe kerkorde van 1951.

In de herenbank bij de zuidmuur, de zogenaamde domineesbank, is in het schotwerk bij het middenpad nog een deel verwerkt van de later gesloopte vrouwenbanken, een eindwang met fraai Renaissance snijwerk uit het begin 17e eeuw.

Tegenover de kansel twee overhuifde herenbanken. De meest oostelijke, midden 17e eeuw, met op kolommen rustende overkapping waarop het wapen Roorda, is de bank van het nu uitgestorven Grouster geslacht Roorda. Ze waren plaatselijk bestuurder en rechter, “Grietman”, hadden een belangrijke rol in het bestuur van het soevereine Friesland en in colleges in Unie-verband, de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Twee leden van de familie zijn in de kerk begraven, de grafstenen liggen in de vestibule. Daarnaast staat de bank met jaartal 1660 en vrijhangende kap waarop een drietal wapenschilden van de familie Donia-Kamstra. In deze bank zaten van 1695 tot 1761 leden van het geslacht Kamstra, alle achtereenvolgens Grietman van Idaarderadeel.

DE PREEKSTOEL

DE OUDE PREEKSTOEL van 1623, tegen de zuidmuur opgesteld, werd in 1908 gededemonteerd. Gedeelten werden gebruikt voor de nieuwe preekstoel, centraal tegen de oostmuur, onder het orgel, andere delen verdwenen. Delen van deze preekstoel zijn in 1992 verwerkt in de lambrizering tegen de oostmuur, naast de deur.

De preekstoel die in 1992 weer tegen de zuidmuur kwam is afkomstig van de in 1985 gesloopte kerk in Gorredijk. De kansel, daterend van 1683, kuip met toogpanelen, op de hoeken gewrongen kolommen met Korintische kapitelen, is eenvoudig doch goed van vorm, goed passend bij het 17e eeuwse meubilair van

Grou. De geelkoperen arm met ring voor het doopbekken behoorde tot de Grouster kerk.

Van de dooptuin, demontabel met het oog op grote kooropstellingen, hebben de zijanten links en rechts nog bij de oude kansel van 1623 behoord, het voorstuk is aangepast en nieuw.

HET TEKSTBORD

BELANGRIJK EN UNIEK is het tekstbord dat hangt aan de westmuur boven de galerij, 1654. Het hing eerst aan de oostkant, aan de hoge muur die kerk en koor scheidde. Sinds de bouw van het nieuwe orgel, 1853, hangt het hier, helaas wat uit het zicht.

Het bord is een geschenk van Carel van Roorda, van 1653-1670 grietman van Idaarderadeel. Deze gemeente is in 1984, samen met de buurgemeenten Utingeradeel en Rauwerderhem, opgegaan, in het kader van herindeling, in de grote gemeente Boarnsterhim en in 2014 in de gemeente Leeuwarden. Op het bord twee bijbelteksten in omlijsting, vastgehouden door engelenfiguren, het bord zelf gesteund door griffioenen en omlijst met lofwerk. Boven een gevleugeld Cherubijnshoofd, en daaronder in Hebreeuws een tetrogram: JHWH = JAHWE = HEER.

Boven de bijbeltekst “Summa legis et Evangelij” d.w.z. Hoofdzaak uit Wet en Evangelij” d.w.z. Hoofdzaak uit Wet en Evangelie, waarna volgen resp. Mattheus 22: 37-39 en Johannes 3: 16. De Latijnse tekst eronder resp.: “De wet is de spiegel van het kwaad” en “Het heil ligt in het geloof verankerd”.

Het wapenschild is gedeeld, heraldisch links Roorda, heraldisch rechts Idaarderadeel. Onder het schild Carels wapenspreuk: “ieder het zijne”.

HET ORGEL

REEDS VOOR DE reformatie beschikte de kerk van Grou over een klein muur-orgel. In 1654 bouwde orgelbouwer Willem Meynderts een groot orgel, het muurorgeltje werd daarbij het rugpositief. Het orgel had drie klavieren met aangehangen pedaal. De orgelkast, gemaakt door Pieter Pieters Kistemaker, had het jaartal 1655. Het orgel stond aan de westkant op de nog aanwezige galerij, waar nu zitplaatsen zijn.

In 1853 werd dit orgel vervangen. Aan de oostzijde kwam een nieuwe galerij, ondersteund door twee gemarmerde Toskaanse zuilen en daarop een nieuw en groot orgel, gebouwd door L. van Dam & Zn., de derde generatie Leeuwarder

orgelbouwers Van Dam. Het is een mechanisch orgel met 23 stemmen, verdeeld over twee klavieren en een vrij pedaal. Het orgel, mahonie gekleurd, is van 1908 tot 1992 zwart geschilderd geweest.

's Zomers zijn er regelmatig orgelconcerten.

De beelden op het orgel moeten voorstellen respectievelijk van links naar rechts: Godsdienst, Godsvrucht, Waarheid.

DE KOPEREN KRONEN

EEN OPVALLENDE VERSIERING vormen de vijf kaarsenkronen. Vanuit het portaal zijn de eerste en de derde van 1992 en geschonken door de Hervormde Zusterkring. De tweede grote kroon en ook de beide laatste kleine, die nog echte kaarsenkronen zijn, zijn alle laat 17e eeuws.

HET KOOR

HET KOOR, na de Reformatie in 1580 buiten gebruik, is van 1650 – 1830 in gebruik geweest als Rechthuis. Omstreeks 1870 werd het verbouwd, beneden kwam een kosterswoning, boven is nog steeds de consistoriekamer. Dit is een ruime kamer met een eenvoudige betimmering en een plafond van houten delen, alles geverfd. De grote ingebroken ramen, die het 12e eeuwse exterieur ernstig schonden, geven hier een bijzondere sfeer.

De koster betrok in 1965 de woning naast het catechisatielokaal en de benedenkamer kwam ook vrij als kerkekamer. Die kamer heeft een eenvoudige, maar smaakvolle betimmering, alles essehout gekleurd, zoals kastenwanden, een schoorsteenmantel en een bedschot, waarachter vroeger bedsteden, nu resp. een kast en een keukentje. Stucplafond met eenvoudige versiering. Van de vestibule zijn plafond en wanden uitgevoerd in rijk versierd stucwerk. Van de pilasters met composietkapiteel zijn de voetstukken van granitowerk, evenals de vloer. Tussen de voetstukken en lambrisering van gemarmerd stucwerk, alles daterend uit eind 19e eeuw.

HET KERKHOF

KOMEND VIA DE Hoofdstraat vanuit het dorp passeert men de karakteristieke kerkhofspoort, de “Poarte”, met het opschrift: “Tege Quod Fuit”, (= bedek hetgeen geweest is) en teruggaand naar het dorp: “Quod Erit Rege”, (= zorg voor wat

komen gaat). Deze poort gaf vroeger direct toegang tot het kerkhof om de kerk, waar sinds de 12e eeuw de doden werden begraven. Behalve aanbevelingen in engere zin, betrekking hebbend op kerkhof en begraven, kunnen deze spreuken ook in algemene zin van toepassing zijn. Het kerkhof was oorspronkelijk niet omgeven door een hek, zoals nu, maar werd begrensd door de omliggende woningen. De straat langs het kerkhof was er niet. Over het kerkhof liepen openbare “voet- en kuierpaden”.

Behalve op het kerkhof kon in de 17e en 18e eeuw ook in de kerk begraven worden. Adel en rijke burgers kochten zich een duur graf in de kerk. Begraven in kerken werd in 1828 officieel verboden.

Maar het kerkhof raakte vol, de passage over het kerkhof werd drukker en hinderlijk ondervonden enz., zodat besloten werd buiten het dorp een nieuw kerkhof aan te leggen. Dit kwam in 1860 gereed voor gebruik en in 1870 werden de grafstenen rondom de kerk verwijderd en kreeg het kerkhof het karakter van een park, nu omgeven door een hek. Daarbuiten, rondom het hek, kwam nu een openbaar bestraat pad. De grafstenen hadden in het dorp veelal een tweede bestemming gekregen als plaveisel en stoepsteen. In 1944 werd de steen van de Grouster geneesheer en beroemd Fries schrijver dr. Eeltsje Halbertsma en die van zijn broer Tsjalling, koopman en ook Fries schrijver, opgespoord en naar het kerkhof teruggebracht. De stenen liggen niet meer op de eigenlijke graven. De graf van Eeltsje lag aan de rand van het vroegere kerkhof, waar later het bestrate pad is aangelegd. Het is aangeduid met drie rode steentjes in de straat.

HET KERKZILVER

VOOR DE LITURGIE

- Een kanselbijbel met zilverbeslag, blijkens opschrift op binnenkant sloten in 1778 geschonken door twee kerkvoogden, grietman Cornelis van Scheltinga en zeilmaker-touwslager Ate Ypes Faber.
- Een zilveren doopbekken met wapen Kamstra, geschonken in 1709 door grietman Tjalling Homme van Kamstra. Achterop het bekken een Latijnse tekst, betrekking hebbend op die schenking. De grietman laat zich hier deftig noemen: “Nobili Gravi Viro TIALLINGIO CAMSTRA”.

VOOR HET AVONDMAAL

- Een zilveren broodschaal met wapens Roorda van Velzen en Heloma en blijkens tekst in 1681 geschonken door de echtelieden Andries Roorda en Nolkjen Heloma.
- Drie tableaux op voetjes, 1860.
- Twee ovale broodschalen, 1826.
- Een grote wijnschenkan met inscriptie en 1860.
- Een bijbehorende beker, inscriptie idem en 1860.
- Een beker met inscriptie en 1821.
- Een beker met inscriptie en 1987.